

EIGENDOM, SCHOUW EN ONDERHOUD VÓÓR 1600

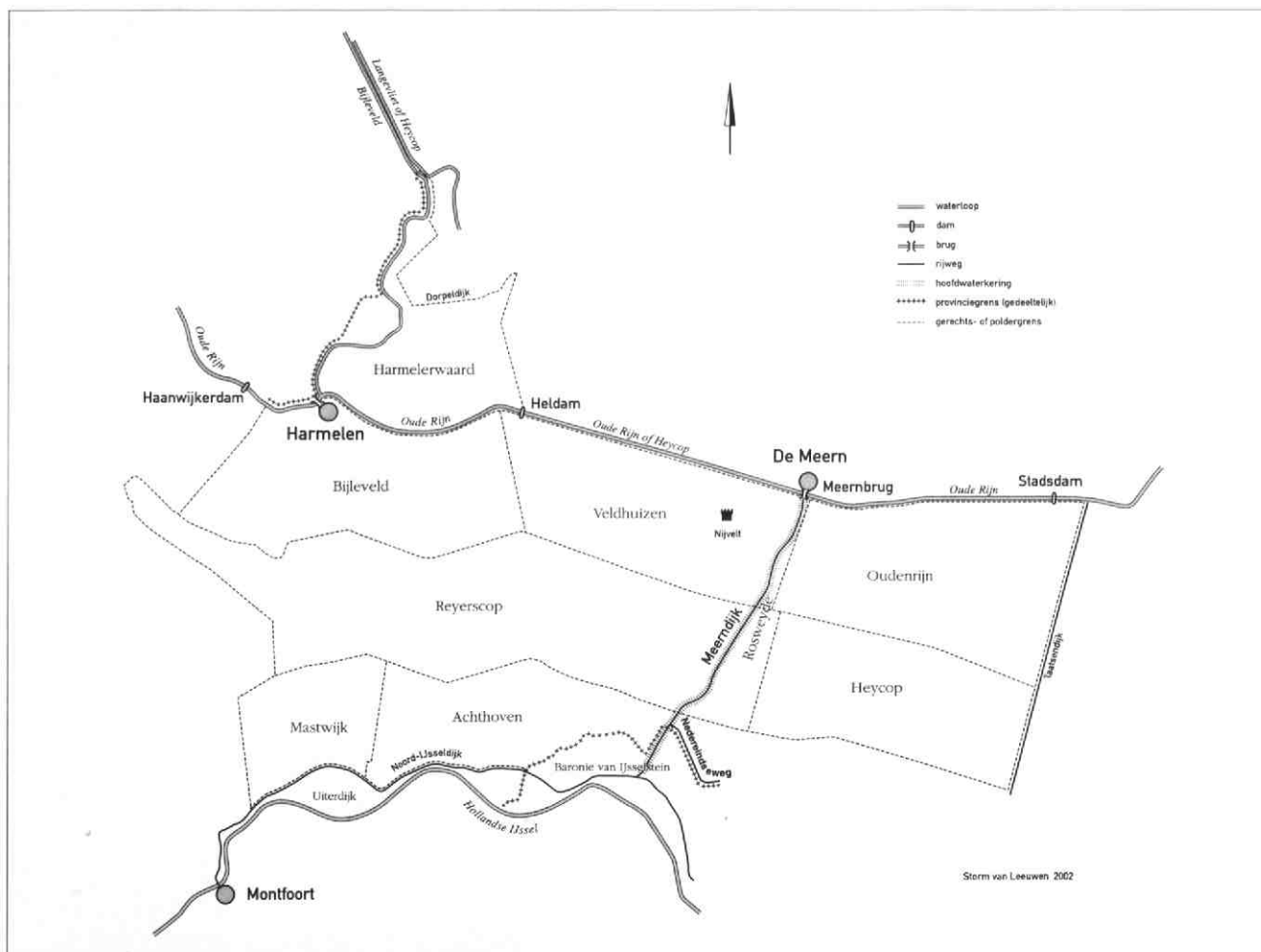
De Meerndijk, een oude middeldijk

De Meerndijk, die vanaf de Meernbrug in het dorp De Meern zuidwaarts naar de Noord-IJsseldijk loopt, heeft een belangwekkend waterstaatkundig verleden. De dijk ontleent zijn naam aan de Marne, Marre of Mare, een niet meer bestaande, in de Hollandse IJssel uitmondende watergang. Deze liep langs de oostzijde van de latere Meerndijk. De oude uitmonding werd in 1208 'Marremunde' genoemd.

Van deze Mare was het noordelijke deel het restwater van een natuurlijke waterloop, het overige gedeelte werd in de Romeinse tijd gegraven. Van de Mare is de naam van het dorp De Meern afgeleid. Men sprak dan ook – en verschillende oudere inwoners doen dat nog steeds – van wonende aan de Meern, in plaats van wonende in de Meern.

De Meerndijk was oorspronkelijk bedoeld als een waterkering voor de ten westen daarvan gelegen polders in het klei-op-veengebied tot aan Zwammerdam toe. Op de dijkskruin kwam na enige tijd een belangrijke kleiweg te lopen. In de zeventiende eeuw werd bovendien een vrijliggend zandvoetpad langs de westzijde van de Meerndijk aangelegd.

In deze bijdrage zullen enige aspecten van de aanleg, alsmede van de eigendom, de schouw en het onderhoud van de Meerndijk tot 1600 worden verhaald. Aangezien de Meerndijk hoofdzakelijk diende tot het veiligstellen van de waterbeheersing in de ten westen ervan gelegen landbouwgronden, zal ook enige aandacht worden geschonken aan de vroegere afwateringsproblemen van dit gebied. Enkele conclusies in dit artikel wijken af van opvattingen in eerdere publikaties van de auteur.

Overzichtskartaal van de Meerndijk met ten oosten daarvan de aangrenzende gerechten en polders in het heemraadschap Heycop, voorheen genaamd de Langevliet en ten westen daarvan de gerechten en polders in het heemraadschap van de Bijleveld en de Meerndijk (de Bijleveldse landen) vóór 1595. Het noorden is boven. In het zuiden de Noord-IJsseldijk, die de zuidelijke grens vormde van de Bijleveldse landen. De door de Meerndijk afgesneden stukken van de gerechten Veldhuizen en Reyerscop vormden te samen de polder Rosweyde. De polder Achthoven, die zich oostwaarts uitstrekte tot aan de Meerndijk en zuidwaarts tot aan de Noord-IJsseldijk, bestond uit een Utrechts deel (het gerecht Achthoven) en een IJsselsteins deel (Achthoven onder IJsselstein). De gehele polder Achthoven waterde echter sedert 1413 af door de Bijleveld, zodat toen ook het IJsselsteinse deel watertsatkundig tot de Bijleveldse landen was gaan behoren. Terwille van de overzichtelijkheid zijn de poldergrenzen van het IJsselsteinse deel weggelaten.

AANLEG VAN DE MEERNDIJK

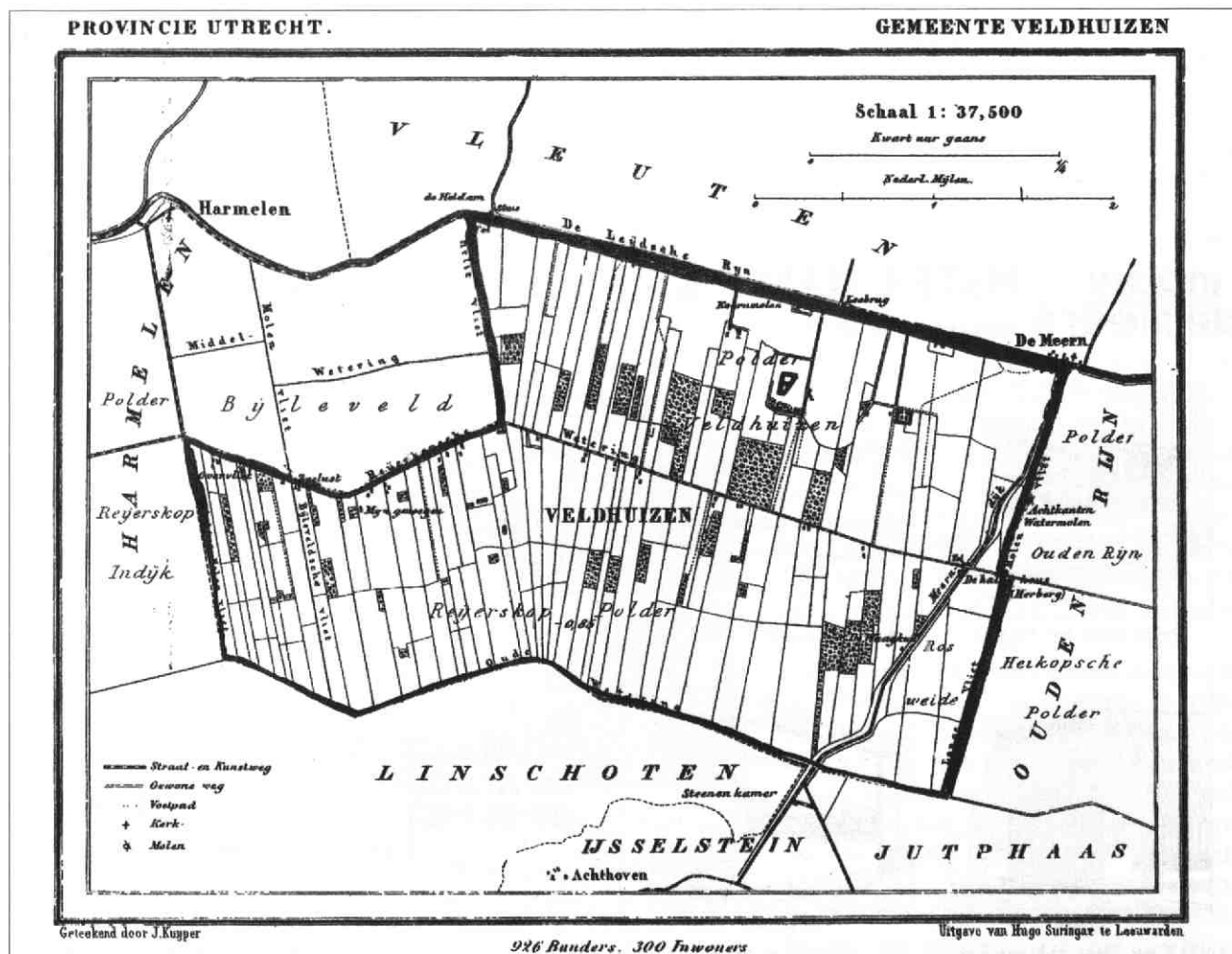
Het is zo goed als zeker dat de Meerndijk acht eeuwen geleden is aangelegd door het vroegere Land van Woerden. Deze dijk diende om de toestroming van overstromingswater uit de Lek en van overtollig oppervlaktewater uit de ten oosten van de Meerndijk hoger gelegen ontginningsgronden te beletten. Een dergelijke waterkering noemt men een middeldijk.

Het gedeelte van deze dijk tussen de Meerbrug en de Nedereindseweg (oudtijds Jutphaseweg geheten) lag in de toenmalige provincie Utrecht, het gedeelte tussen de Nedereindseweg en de Noord-IJsseldijk was deels Utrechts en deels IJsselsteins gebied. In tegenstelling tot hetgeen de schrijver van dit artikel vroeger meende, sloot het noordeinde van deze waterkering niet aan op de hoge gronden van de Hogewoerd bij het latere dorp De Meern. Dit blijkt onder andere uit het goederenregister van kanunnik Johannes Visscher, voorkomende in één van de rekeningen van het kapittel van Oudmunster. Daarin wordt in de jaarrekening van 1300 gesproken van de toen reeds bestaande 'pons Maerne', oftewel de Meerbrug over de Oude Rijn (nu Leidse Rijn) aan het noordeinde van de Meerndijk.

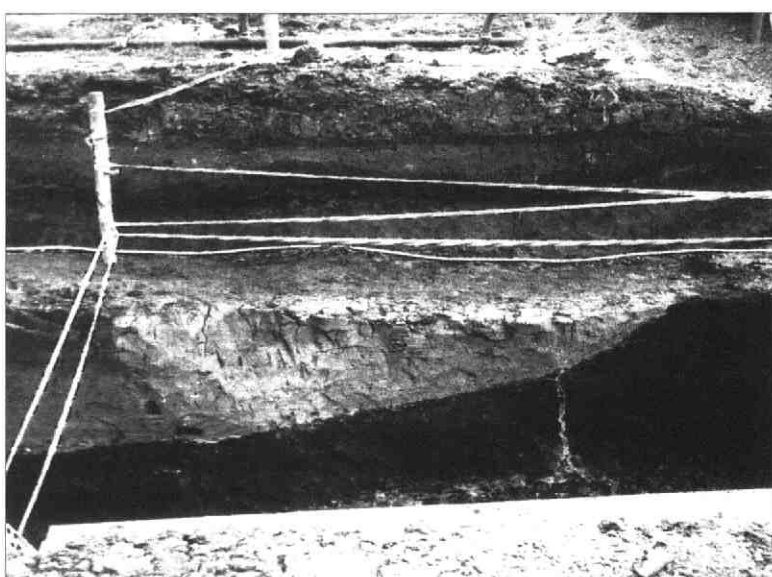
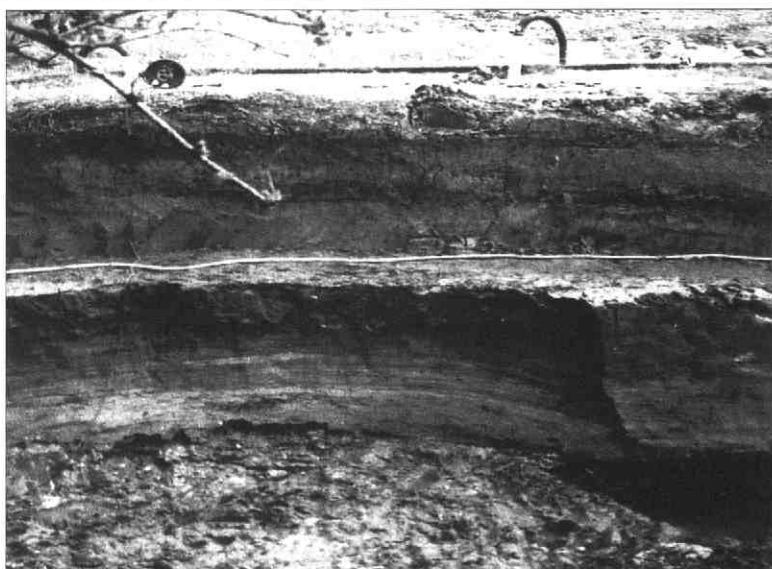
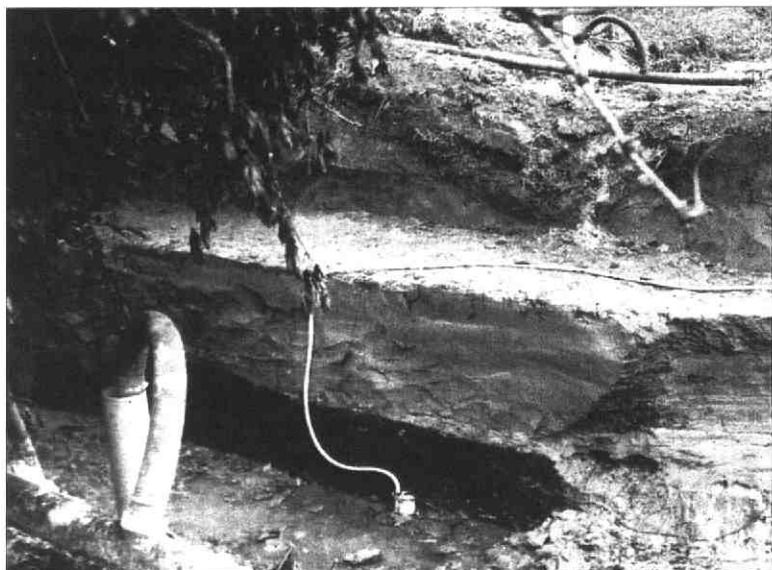
De scheepvaart op de Oude Rijn, van welk water het gedeelte tussen de Taatsendijk en Harmelen lang tevoren was gegraven om de kronkelige vaarroute door de restgeul van de Oude Rijn langs de Hoge- en Lageweide en door Vleuten af te snijden, werd dus niet belemmerd door de Meerndijk. Dit was wel het geval met de thans verdwenen

Heldam in de Oude Rijn tussen de Meerbrug en Harmelen. Deze afsluiting moet gelijktijdig met de Meerndijk zijn aangebracht, omdat de benoorden de Oude Rijn gelegen Harmelerwaard – die zelf in het noorden was begrensd door onder andere de Dorpeldijk – vanouds op de Oude Rijn afwaterde. De Heldam werd na enige tijd voorzien van een overtocht of overtoom. In de zeventiende eeuw veranderde men de dam in een schutsluis, die omstreeks 1960 is afgebroken. De waterkerende ring om het Land van Woerden was hier gesloten door een bestaande 'dijk' of rijweg langs de zuidelijke oever van de Oude Rijn tussen de Meerndijk en de Heldam. Deze dijk was de basis van de ontginning Veldhuizen.

De Oude Rijn vormde weliswaar het uitgangspunt voor de ten zuiden ervan gelegen cope-ontginningen Bijleveld, Veldhuizen en Reyerscop, maar was niet de gemeenschappelijke voorwatering, zoals algemeen wordt aangenomen. De eenheden of blokken van deze soort van ontginningen (de latere

Kaartje met de in zwart aangegeven begrenzing van de voormalige gemeente Veldhuizen. het noorden is boven. Deze gemeente omvatte de vroegere gerechten Reyerscop (met inbegrip van alle in die polder gelegen kleine gerechten) en Veldhuizen. De oostelijke grens volgde de middeleeuwse grenzen van de twee genoemde gerechten. Het kaartje is overgenomen uit: J. Kuyper, Gemeente-atlas van Nederland (1871, heruitgave 1971).

Drie foto's van de doorgraving van de Meerndijk in 1993 voor de bouw van een veetunneltje. De foto's zijn door de auteur vanuit het zuiden gemaakt. Tijdens de uitvoering van het graafwerk deed de Rijksdienst voor Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB) archeologisch onderzoek naar een dichtgeslibde waterloop ten westen van de Meerndijk. Op de drie foto's is het profiel daarvan zichtbaar. De donkergetinte gedeelten bestaan uit veengrond, de lichtgekleurde uit klei en zandige klei. Zie ook de afbeelding en bijbehorende toelichting door E.P. Graafstal in 1993 in dit tijdschrift.

gerechten) hadden elk een eigen afwateringssysteem van sloten, weteringen en vlieten. Deze leidden het overtollige polderwater naar de Oude Rijn. Daartoe waren de zuid-noord lopende vlieten aan hun uitmondingen voorzien van uitwateringssluisjes of wachtdeuren. De Oude Rijn voerde toen het uit de polders geloosde water westwaarts af naar Rijnland in Holland. De gronden van de Harmelerwaard, waar zich geen cope-ontginningen bevonden, waterden met hun sloten wel rechtstreeks af op de Oude Rijn.

De Meerndijk (oorspronkelijk niet meer dan een brede kade) en de aan weerszijden daarvan gelegen stroken grond volgden, voorzover deze waren gelegen in de toenmalige provincie Utrecht, merkwaardigerwijs niet de oostelijke polderkaden van de gerechten Veldhuizen en Reyerscop, maar sneden de kavels van deze middeleeuwse cope-ontginningen schuin door. De afgesneden gedeelten bleven daarna bestuurlijk en gerechtelijk deel uitmaken van die twee gerechten; waterstaatkundig vormden zij echter te samen een afzonderlijke polder, Rosweyde genaamd. Deze polder werd ten aanzien van de afwatering in 1385 onder de vleugels genomen van het toen ingestelde heemraadschap van de Heycop, voorheen genaamd de Langevliet. De polders binnen dit heemraadschap loosden hun overtollige water door middel van een gemeenschappelijke watergang (de Langevliet, later Heycop geheten) op de Vecht bij Breukelen.

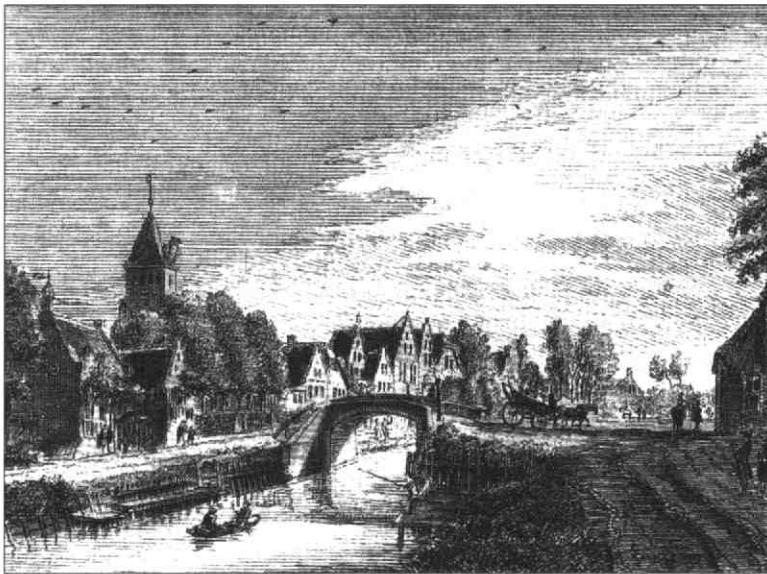
TRACÉ VAN DE MEERNDIJK

Het tracé van de Meerndijk is indertijd niet willekeurig bepaald. Bij een onderzoek in 1982 naar het ontstaan van het landschap in Zuid-Utrecht en bij de bouw van een veetunnel in 1993 bleek, dat zich aan de oostzijde van de dijk over een grote lengte een oude, met klei en zandige klei dichtgeslibde waterloop bevindt. Het grootste deel daarvan, dat als kanaal werd gegraven, heeft een recht tracé gehad.

Reeds enige eeuwen vóór de aanleg van de Meerndijk, toen de landbouw in grote mate bijdroeg tot de algemene welvaart en de bevolking sterk toenam, werd de veenwildernis in deze streek ontgonnen tot landbouwgrond. Met het oog op het landbouwkundige gebruik (aanvankelijk gemengde bedrijven) was het nodig het grondwater op een bepaald niveau beneden het maaiveld te houden. Dit gebeurde door het overtollige water door sloten en weteringen af te voeren naar het buitenwater.

De ontwatering had tot gevolg dat zich verschillende processen in de grond gingen

Het dorp De Meern in 1744, gezien vanuit het westen. Gravure door H. Spilman, naar een tekening van J. de Beyer. In het midden de Meernbrug over de Oude Rijn (nu Leidse Rijn). Deze brug wordt reeds in 1300 genoemd. Links langs het water het bezande Leidse jaagpad (nu de Zandweg). Rechts op de voorgrond de (interlokale) heerweg tussen Harmelen en De Meern. Rechts van de brug een door een paard getrokken wagen, die in de richting van de Meerndijk rijdt. Niet zichtbaar op de afbeelding loopt de Steenweg aan de overzijde van het water (oostelijk van de brug) tussen de Meernbrug en de Schenkeldijk (nu Woerdlaan). Deze in de 17e eeuw bestrate weg maakte na de aanleg van de Meerndijk deel uit van de Goudseweg tussen Utrecht en Montfoort.
Foto Historische Vereniging.

afspelen, zoals inkrimping en vaster worden door indroging, oxidatie van veen en humus door toetreding van lucht (vooral als er werd geploegd) en vermindering van de opwaartse druk door daling van het grondwaterpeil. Door deze factoren vond een zogenaamde inklinking plaats en daalde het maaiveld. Men moest het slotwaterpeil en daarmee de grondwaterstand voortdurend verlagen. De aanhoudende inklinking van de als spons werkende veengrond was evenwel aanmerkelijk sterker dan die van kleigrond. Na enige eeuwen van ontwatering werd de voormalige met klei gevulde Mare als een lichte verhevenheid boven het maaiveld zichtbaar.

Deze rug was ten tijde van de Middeleeuwse ontginningen (in de 11e eeuw, dus vóór de aanleg van Meerndijk) nog niet gevormd. Het noordelijke deel van de Mare was toen waarschijnlijk nog een smal water-tje. Het overige (gegraven) stuk was wel verland, maar mogelijk nog als een laagte in het terrein aanwezig dan wel tijdens rivieroverstromingen verder dichtgeslibd. In ieder geval behoefde de toenmalige landmeter bij het uitzetten van de ontginningsblokken (de latere gerechten) en van de kavels geen of weinig rekening te houden met deze omstandigheden.

De kleirug vormde gedeeltelijk de eerste aanzet van de waterkering en leverde tevens specie daarvoor op. Voor ophogingen en herstelwerken haalde men later grond uit de ter weerszijden ervan gelegen stroken land. Tot zover de meest aannemelijke verklaring voor het merkwaardige tracé van de Meerndijk.

EIGENDOM VAN DE MEERNDIJK

De dijk en de bijbehorende stroken land behoorden toe aan het Land van Woerden en niet aan de rechtsopvolgers van de oorspronkelijke ontginners of hun landheren, zoals men zou verwachten. Hoe deze ongebruikelijke eigendomstoestand ontstond is niet duidelijk.

Volgens een opmeting in 1598 door de landmeter Jan Rutgersz. van den Berch bedroeg de oppervlakte van de Meerndijk tussen de

Meernbrug (door hem 'de stenen heul' genoemd) en het midden van de IJsseldijk in totaal bijna 19 morgen (een morgen = ca. 0,85 hectare). Daarvan was de dijk (inclusief de halve IJsseldijk aan het einde van de Meerndijk) tussen de berm-sloten ruim 4 1/2 morgen, het bijbehorende land aan weerszijden van de dijk (door hem 'onland' genoemd) inclusief de sloten en het wiel (de Waaikuil) ruim 14 morgen.

De morgen was een algemeen gebruikte landmaat in onder andere Gelderland, Holland (Rijnland) en het Sticht. De oppervlakten van de morgens in deze drie streken verschilden weinig van elkaar en waren ongeveer 0,85 hectare. In de betekenis van landmaat wordt de morgen wel eens verklaard als: 'zoveel land als met een span ossen in een morgen kan worden geploegd'.

Wij mogen aannemen, dat de belanghebbende inwoners van het toenmalige Land van Woerden, dat westwaarts reikte tot aan de grens met Rijnland bij Zwammerdam, ouder gewoonte (dat wil zeggen volgens het gewoonterecht) onderhoudsplichtig voor de Meerndijk waren. Dit blijkt ondermeer uit het feit, dat graaf Willem III van Holland in juni 1323 in overleg met bisschop Frederik van Zierik van Utrecht gebod de 'Marendike' terstond na de oogst te doen ophogen. Daarvoor moesten allen die woonden in het Land van Woerden ten westen van de Meerndijk alsmede die van het Land van Stein (ten oosten van Gouda), van Reeuwijk en van Zwammerdam op de dijk komen, om deze 2 voet (een Rijnlandse voet = ca. 31 cm) op te hogen en de bovenzijde 16 voet breed te maken. Deze maatregel was nodig, omdat Holland – met name Rijnland – grote schade had geleden van doorbraken van de Lekdijk bij Vreeswijk in 1321 en 1322. Deze catastrofe, die ook West-Utrecht trof, heeft overigens in 1323 onder druk van de Hollandse graaf geleid tot een reorganisatie van het bestuur van de Lekdijk Bovendams en tot een schriftelijk vastgelegde onderhoudsregeling in een schouwbrief of dijkbrief voor dat hoogheemraadschap.

Men dient de zwaarte van de toenmalige onderhoudsplichten op het platteland niet te onderschatten. De daarvoor aangewezen boeren in de dijkplichtige gerechten moesten vaak grote afstanden te voet of per schuit afleggen met hun gereedschap voor het te verrichten grondwerk. Hiervoor ontvingen zij geen enkele vergoeding. De wegen waren in die tijd bijkans onbegaanbaar, vooral na de overstromingen in 1321 en 1322.

Door het onderhoudswerk volgens gewoonterecht door de inwoners van de

belanghebbende rechten om niet te laten uitvoeren, konden de uitgaven voor de instandhouding van waterstaatkundige werken beperkt blijven. De lonen van dagloners waren toendertijd, in verhouding tot de vergoedingen voor de dijkgraaf en de heemraden, niet laag. Een grondwerker verdiende in 1484 in het heemraadschap Bijleveld 3 1/2 stuiver per dag. Een timmerman kreeg toen te samen met zijn knecht 12 stuivers per dag. In dit heemraadschap bedroeg in 1498 het daggeld voor een heemraad 6 stuivers en voor de dijkgraaf 12 stuivers.

AANLEG VAN DE IJSSELDAM

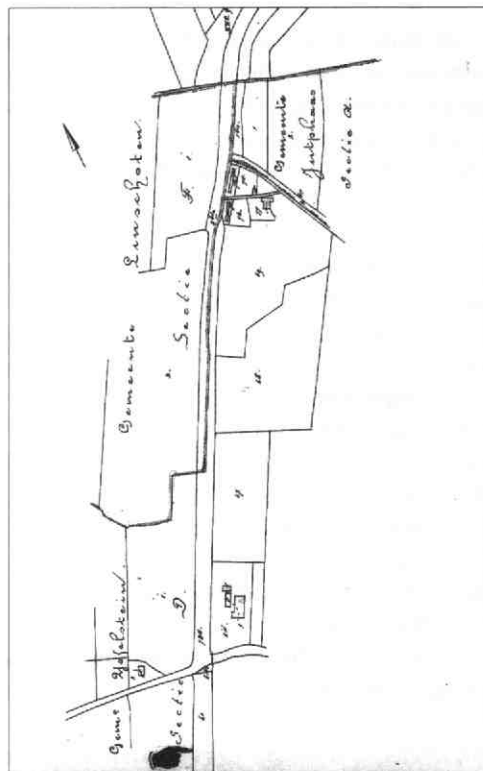
Hoewel de periode van frequente en grote rivieroverstromingen aan het begin van de ontginningsactiviteiten in Utrecht en Holland (de Grote Ontginning) achter de rug was, bleef de bedreiging door incidentele overstromingen met water uit de Lek en uit de Hollandse IJssel bestaan. In 1285 besloot graaf Floris V in overleg met de bisschop van Utrecht tot de afdamming van de bovenmond van de IJssel aan de Lek ten westen van Vreeswijk. Dit werd de nog bestaande IJsseldam bij de vroegere Hoppenesse of bij het Klaphek. Het gevaar van rivieroverstromingen werd daardoor beperkt. Een bijkomend maar belangrijk voordeel was, dat door de lagere ebstanden in de IJssel voor veel polders de mogelijkheid werd geschapen daarop te gaan uitwateren met wachtdoeren of sluisjes. Men was toen nog aangewezen op natuurlijke lozing van het overtollige polderwater; bemaling met windwatermolens vond hier pas tegen het einde van de 15e eeuw plaats.

De geërfden (grondeigenaren) van de ten noorden van de IJssel en ten zuiden van de Oude Rijn gelegen landen, die sedert de ontginning het overtollige water op de Oude Rijn hadden geloosd, maakten spoedig gebruik van de nieuwe toestand. Daartoe behoorden onder andere de geërfden in de Utrechtse rechten Bijleveld (inclusief Veldhuizen) en Reyerscop. De ten zuiden daarvan gelegen Utrechtse polders Achthoven en Mastwijk waterden reeds vanouds af op de Hollandse IJssel. Gerechten (in Holland ambachten) waren de kleinste bestuurlijke en gerechtelijke eenheden op het Utrechtse platteland. Daarvoor in de plaats zijn later de gemeenten en waterschappen gekomen.

OPRICHTING VAN HET HEEMRAADSCAP VAN WOERDEN

De rampspoedige rivieroverstromingen in 1321 en 1322 waren voor de Hollandse graaf aanleiding de baljuw (zijn vertegenwoordiger) van Woerden op te dragen vijf welgeboren heemraden te kiezen. Met hen zou hij als dijkgraaf (rechtsvorderaar namens de graaf) het Land van Woerden besturen met betrekking tot de belangrijkste waterschapswerken. In het gebied "van den Marrendijk totte Swadenburchdam (Zwammerdam) toe" vielen daaronder (de waterkeringen in enkelvoud en zonder nadere plaatsaanduidingen opgesomd): zeedijk, middeldijk, zijdwing, watering, sluisen, holen en de Marrendijk. De betekenissen van sommige van deze waterstaatkundige soortnamen waren als volgt.

Een middeldijk is een binnendijk, die onder normale omstandigheden geen water keert. In 1323 kwamen de graaf van Holland en de bisschop van Utrecht overeen, dat een middeldijk zou worden aangelegd tussen de Hollandse IJssel en de Vecht. Daarvan zou de Meerndijk, die in hetzelfde jaar werd opgehoogd, deel uitmaken. Het is niet duidelijk of deze middeldijk volledig tot stand is gekomen en zo ja, op welke wijze. Hiertegen bestond veel bezwaar van de zijde van de vier Utrechtse kapittelen. Mogelijk vond een verlenging van de Meerndijk plaats via de Ouderijnsedijk (op de zuidelijke oever van de Oude Rijn), de Stadsdam, de tegenwoordige Burgemeester Verderlaan, het zuidelijke deel van de Hogeweidsedijk en de kade in het verlengde daarvan tot aan de Vleutensewatering bij het latere huis Leeuwensteyn. Voorzover deze middeldijk werd verwezenlijkt, heeft die slechts 40 jaren dienst kunnen doen. In 1363 verplaatste het Land van Woerden

Kadastraal kaartje van de Meerndijk tussen de Nedereindseweg en de Noordijsseldijk met de aangrenzende percelen (toestand 1910) (Het Utrechts Archief. Topografische atlas; Bijleveld en de Meerndijk, inv. nr. 40, kaart nr. 23). Het noorden is linksboven. De dikke lijnen zijn gemeentegrenzen. Onderaan de Noord-IJsseldijk. De Meerndijk heeft mogelijk vóór de aanleg van de Noord-IJsseldijk doorgelopen tot aan de bedding van de Hollandse IJssel (zie het wijzende handje bij het kadastrale perceel gemeente IJsselstein, sectie D, nummer 61).

de oostelijke grens naar het westen tot voorbij het dorp Harmelen en werd de Meerndijk afgestoten (zie later).

Zijdwing was een verbastering van sidewende. De betekenis daarvan was een binnendijk die aan een zijkant van een ontginningsblok of polder liep. De voorzijde van het blok was de weg, waaraan de boerderijen stonden (de zogenaamde ontginningsbasis). Wende of wending was een ander woord voor dijk. Wenden of keren van water is het tegenhouden van water (waterkering). In de Ronde Venen en in enige ten oosten daarvan gelegen polders spreekt men tegenwoordig van zuwe, een verbastering van zijtwin, zijwende of zijdwende. Deze zuwen zijn thans alle als wegen in gebruik, bijvoorbeeld de Mijdrechtse Zuwe en de Wilnisse Zuwe.

Hol is de oorspronkelijke schrijfwijze van heul, een overdekte holte of doorgang voor water. Tegenwoordig zeggen wij duiker. Heulen in wegen werden meestal gemetseld en ten behoeve van de scheepvaart dikwijls vergroot tot een stenen boogbrug. Zo'n brug noemde men vaak ook heul of heulbrug.

Tot zover de korte toelichting op de oude namen van verschillende soorten van waterschapswerken in het in 1322 ingestelde heemraadschap van Woerden. Dit heemraadschap was de voorloper van het latere grootwaterschap van Woerden.

De binnen dit heemraadschap gelegen polders bezuiden de Oude Rijn, die na 1285 hun overtollige water daar niet meer op brachten, maar op de Hollandse IJssel waren gaan lozen, waren mede onderhoudsplichtig gebleven voor de uitwateringssluizen van Rijnland bij Spaarndam benoorden Haarlem. Toen de sluizen tijdens een doorbraak van de Spaarndam in 1362 ernstig werden beschadigd, maakten deze geërfden bezwaar om bij te dragen in de hoge herstelkosten. Zij hadden geen belang meer bij deze uitwatering.

In 1363 werd met toestemming van de ruwaard van Holland een overeenkomst gesloten tussen de heemraden van Rijnland en de geërfden van het Hollandse en Utrechtse deel van het Land van Woerden. De geërfden van de landen ten zuiden van de Oude Rijn, die na 1285 op de Hollandse IJssel uitwaterden, deden afstand van hun recht het polderwater in de Oude Rijn te lozen. Hun verplichtingen kochten zij af.

De Meerndijk speelde voortaan geen rol meer als waterkering van het heemraadschap van Woerden. Dit was niet het geval met de Heldam, omdat de Harmelerwaard op de Oude Rijn was blijven afwateren.

SCHENKING VAN DE MEERNDIJK AAN STEVEN VAN ZUYLEN

In 1363 schonken vier heemraden van het Land van Woerden van 's Landswegen 'ewelicken de bruucweer' van de Meerndijk 'met toebehooren' tussen de Meernbrug en de Noord-IJsseldijk aan de vijfde heemraad Steven van Zuylen en zijn nakomelingen.

Bruikweer was volgens S. Muller Fz., indertijd archivaris van het Utrechtse archief, het gebruiksrecht op de desbetreffende grond. In latere archiefstukken wordt geen duidelijk onderscheid gemaakt tussen 'bruikweer' en 'vrij eigendom'. Onder 'toebehooren' verstond men de aan weerszijden van de dijk gelegen stroken grond. Deze werden aanvankelijk gebruikt als bouwland, maar waren aan het einde van de 16e eeuw door herhaalde afgravingen ten behoeve van het onderhoud en het herstel van de Meerndijk onland geworden en gedeeltelijk bebouwd met wilgen. Ook de Waaikul (een bij een vroegere doorbraak van de Meerndijk ontstaan wiel of wade) maakte daar deel van uit.

Voorwaarde van de gift was, dat Steven van Zuylen en zijn nakomelingen de Meerndijk zouden onderhouden. Hierbij moeten wij in het oog houden, dat het woord 'dijk' oudtijds in de provincie Utrecht (en ook elders) niet alleen de betekenis had van waterkering, maar tevens van 'rijweg'. Dit kon een beperkt openbare binnenweg van uitsluitend plaatselijk belang voor de aanwonende 'buren' (een zogenaamde buurweg) zijn, maar ook een volledig openbare en interlokale rijweg (een zogenaamde heerweg of herenweg). In Utrecht werden de heerwegen door de maarschalken in hun kwartieren geschouwd. Zij deden dit namens de landsheer of de stadhouder, vandaar de naam 'heerweg'.

In het onderhavige geval had zich in de loop van de tijd op de kruin van de Meerndijk een rijweg gevormd, die een onderdeel was geworden van de heerweg tussen de steden Utrecht, Monfoort en Gouda. Deze heerweg was, zoals alle rijwegen in West-Utrecht, een onverharde kleiweg, dat wil zeggen, dat de bovenlaag uit kleiachtige grond bestond.

De nieuwe eigenaar was verplicht de gaten te dichten indien de dijk overgelopen of moedwillig doorgestoken was. Dit alles diende buiten bezwaar van het Land van Woerden te geschieden. De heemraden van het Land van Woerden behielden zich het recht voor de dijk naar eigen inzicht te verhogen of te verlagen, wanneer de Lekdijk zou doorbreken en het Land van Woerden daarvan schade zou ondervinden.

De schenking in 1363 aan Steven van Zuylen en diens nakomelingen

zou in de tweede helft van de zestiende eeuw tot enige problemen en zelfs tot een voor het Hof van Utrecht gevoerd proces leiden.

HET HEEMRAADSCHAP VAN DE BIJLEVELD EN DE MEERNDIJK

De uitwatering op de Hollandse IJssel bleek van korte vreugde te zijn. Door onvoldoende doorstroming bleef tijdens doortij veel slib in de rivier achter, zodat de afvoer stagneerde. De eigenaren van de landen in de gerechten Bijleveld (inclusief Veldhuizen), Reyerscop, Mastwijk en Achthoven (in dit artikel voortaan samen met de Harmelerwaard de Bijleveldse landen genoemd) kregen van de Hollandse graaf aanvankelijk wel, maar door tegenwerking van het Land van Woerden ten slotte geen toestemming om naar de oude toestand terug te keren. Zelfs werd de Oude Rijn ten westen van Harmelen met de Haanwijkerdam afgesloten. Zij moesten het overtollige water op een andere wijze zien kwijt te raken. De enige mogelijkheid voor hen was een afvoerleiding in noordelijke richting te maken.

In 1413 kregen deze geërfden onder bepaalde voorwaarden en tegen betaling van zekere sommen gelds vergunningen van de graaf van Holland, de heer van Woerden en de stad Amsterdam om hun polderwater via de Amstel op het IJ te lozen. Daartoe legden zij korte tijd later gezamenlijk een hoofdafvoerleiding aan vanuit het gerecht Bijleveld via de Oude Rijn bij Harmelen, langs het dorp Kockengen en door de Ronde Venen naar de Amstel bij Koelbiers (waarschijnlijk een herberg). In 1677 werd deze gemeenschappelijke afvoerleiding om de Ronde Venen heen geleid. De landen tussen de Noord-IJsseldijk en de Hollandse IJssel (de zogenaamde uiterdijken) van Achthoven en Mastwijk waren niet betrokken bij de uitwatering naar de Amstel. Deze buitendijkse gronden bleven na 1413 als vanouds op de Hollandse IJssel afwateren.

Het gedeelte van de Oude Rijn tussen de Heldam en de Haanwijkerdam kwam in open verbinding te staan met de nieuwe afvoerleiding. De ten zuiden ervan gelegen polders waterden daarop uit door middel van hun uit de ontginningsstijd daterende weteringen en vlieten. Deze waren aan hun uitmondingen afgesloten door wachtdeuren of sluisjes. De Harmelerwaard ging eveneens (noodgedwongen) via de Oude Rijn en de nieuwe afvoerleiding in de Amstel uitwateren.

De gemeenschappelijke afvoerleiding noemde men aanvankelijk 'Bijleveldsewetering' (1498), 'ons wetering' (1502) en 'gemeenlantswetering die in de Aemstel gaet'

(1508). De naam 'Bijleveld' voor deze watergang komt in de bewaard gebleven kameraarsrekeningen van Bijleveld en de Meerndijk voor het eerst voor in 1519. Bijleveld werd later de officiële naam van deze watergang. De Heldam, die in het begin van de 16e eeuw onder andere ook 'dam bij die Helle' (kameraarsrekening van 1508) werd genoemd, vormde de oostelijke begrenzing van de Bijleveldse boezem. Het was van belang deze dam in goede staat te houden, omdat de uitwatering in de Amstel alleen was toegestaan, indien er uitsluitend Bijlevelds water door Hollands territorium zou stromen.

Aansluitend op de vergunningen van 1413 vaardigde de Utrechtse bisschop Frederik van Blankenheim in 1414 een schouwbrief uit voor de betrokken geërfden. Deze hield onder meer de vergunning in voor de aanleg van de gemeenschappelijke afvoerleiding (de latere Bijleveld) met de daarlangs te maken 'opstallen' (waterkerende stroken land, later voorzien van kaden) door of tussen andere gerechten. De daarvoor benodigde gronden mochten worden onteigend of in gebruik genomen, mits de in de streek gebruikelijke schadevergoedingen werden uitgekeerd.

Dit reglement bevatte tevens bepalingen omtrent de samenstelling en verkiezing van het college van dijkgraaf en heemraden. Voorts werden voorschriften gegeven omtrent het voeren van de schouw (periodieke inspectie) door dit college, alsmede wie verplicht waren de werken te onderhouden en de eventuele boetes voor in gebreke gebleven onderhoudsplichtige gerechten of personen in het ingestelde heemraadschap. Een toenmalig heemraadschap was een voorloper van een tegenwoordig waterschap, het had echter niet de hoedanigheid van een publiekrechtelijk lichaam. Het onderhavige heemraadschap zal in dit artikel het heemraadschap van de Bijleveld en de Meerndijk worden genoemd. Deze naam bestond niet, maar wordt hier ter wille van de duidelijkheid gebruikt.

De dijkgraaf zou bij meerderheid van stemmen worden gekozen door de geërfden in de gerechten Bijleveld, Reyerscop, Mastwijk en Achthoven (de Harmelerwaard werd in de schouwbrief niet genoemd). Dit was ook het geval met vier van de vijf heemraden. Voor hen was voorgeschreven, dat zij uit bepaalde groepen van de geërfden moesten komen. Artikel 9 van de schouwbrief van 1414 (die hoofdzakelijk bedoeld was voor de Bijleveld en niet op de Meerndijk sloeg) luidt: "Voert soe zellen zij zetten vijff heemraders, dat is te verstaen: de ecclesiën van Utrecht een, de commanduer van sinte Katrijnen t' Utrecht, die in der tijt wesen zell, van der cloesterweghen een, die van Reijnerscoep een, die van Bijleveld één ende van de borchgrave van Montfoort een". De commandeur van de Johanneters in Harmelen was dus heemraad namens de kloosters en werd niet gekozen. Voor het Land van Montfoort trad meestal één van de schouten op als heemraad.

De vergaderingen van de geërfden vonden plaats in het Kapittelhuis of het Klein Kapittelhuis van de Dom te Utrecht onder leiding van de domdeken of een enkele maal van de vice-domdeken. Als secretaris fungeerde de secretaris van het Domkapittel, die ook zorgde voor het onderbrengen van de stukken in het archief van het kapittel. Aan de achtereenvolgende secretarissen is het te danken, dat nog betrekkelijk veel oude gegevens van het heemraadschap bewaard zijn gebleven. Het technische toezicht op de waterschapswerken, waartoe na 1486 ook de drie op de Oude Rijn uitslaande windwatermolens behoorden, berustte bij de door de geërfden aangestelde kameraar; deze beheerde ook de geldmiddelen van het heemraadschap. De geërfden waren veelal geestelijke instellingen in de stad Utrecht, zodat slechts twee heemraden afkomstig waren uit het 'gemeenlant van Bijleveld'. Ook de dijkgraaf was in de regel woonachtig in de stad, evenals de kameraar.

De Bijleveld moest tweemaal 's jaars worden geschouwd door het

college van dijkgraaf en heemraden. Deze schouwen en de eventuele naschouwen werden gewoonlijk in de maanden mei (meischouw) en oktober (herfstschouw) vanuit Harmelen per schuit gevoerd. De reis tussen Utrecht en Harmelen deed men meestal met paard en wagen. Soms – onder andere in 1507, 1508, 1574 t/m 1576 – kon de schouw van de Bijleveld slechts gedeeltelijk of in 't geheel niet plaats vinden door de aanwezigheid van vijandig gezinde 'ruiteren' (soldaten) in Hollands gebied of om andere redenen. In enkele gevallen lieten dijkgraaf en heemraden zich om veiligheidsredenen vergezellen door enige 'gesellen'.

SCHOUW EN ONDERHOUD VAN DE MEERNDIJK NA 1414

De nieuwe waterstaatkundige toestand bracht met zich mee, dat het in 1414 ingestelde heemraadschap van de Bijleveld en de Meerndijk verantwoordelijk werd voor de instandhouding van de Meerndijk en tevens voor de Heldam. Toch werd over de Meerndijk, die de oostelijke waterkering van de op de Bijleveld afwaterende polders was geworden, in de schouwbrief van 1414 met geen woord gerept. Het onderhoud daarvan vond plaats volgens het gewoonterecht, terwijl dijkgraaf en heemraden van het heemraadschap zowel de Bijleveld als de Meerndijk schouwden. De Meerndijk was niet alleen de oostelijke waterkering van de Bijleveldse landen geworden, maar ook indirect van belang voor de afwatering daarvan. Zoals gezegd, mocht krachtens de vergunningen van 1413 geen gebiedsvreemd water door de Bijleveld in Hollands gebied (Amstelland) terecht komen.

De bewoners van alle in de Oude Rijn uitwaterende gerechten in de toenmalige provincie Utrecht, die belang hadden bij de instandhouding van de Meerndijk, waren daarvoor van oudsher onderhoudsplichtig. Dit waren zowel de gerechten in het nieuwe heemraadschap van de Bijleveld en de Meerndijk, als de daarbuiten gelegen Utrechtse gerechten in het Land van Woerden. Zo werd de bewoners van Achthoven (waarvan een gedeelte in IJsselsteins gebied lag) en Mastwijk in 1464 opgedragen de Meerndijk mede te onderhouden 'nae ouder gewoenten'. De in het Hollandse deel van het Land van Woerden wonende grondgebruikers behoefden na 1363 de Meerndijk niet meer te onderhouden. Daarvoor in de plaats moesten zij de omringende kade (de Gemeenlandskade, later plaatselijk de Hollandsekade geheten) van het heemraadschap van het Land van

Woerden in goede staat houden.

In de jaren 1498 -1506 verzocht de kameraar de koster van Harmelen, Kamerik, Kockengen en Zegveld, naderhand uitgebreid met die in Montfoort en Linschoten, des zondags in de kerken de schouwdagen voor de Meerndijk aan te kondigen; daarvoor ontvingen zij een kleine vergoeding, die telkens in de jaarrekeningen van de kameraar werd verantwoord. In 1569, 1571 en 1572 reisde de dienaar van het heemraadschap naar Harmelen, Kamerik, Zegveld, Linschoten, Achthoven en Cattenbroek om de grondgebruikers bij 'clockeslach' op te roepen naar de Meerndijk te gaan, om deze ouder gewoonte 'uit de schouw te houden' (behoorlijk gemaakt en vrij van boete te houden). In en na 1584 werden de schouten van de hoefslagplichtige gerechten schriftelijk opgeroepen om met hun daarvoor aangewezen ingezetenen voor de schouw op de Meerndijk te verschijnen.

Onder hoefslagplichtige gerechten verstond men gerechten, die 'in de dijk gehoefslaagd' en mitsdien onderhoudsplichtig waren voor het aan hen toegewezen 'slag' of vak. Deze slagen hadden verschillende lengten al naar gelang van de oppervlakten van de betreffende gerechten. Het onderdeel 'hoef' was afgeleid van 'hoeve'. Daaronder verstond men oorspronkelijk de oppervlakte grond die bij een hofstede hoorde. Een hoeve in Utrecht was meestal 16 morgen groot.

De schouw werd aanvankelijk op onregelmatige tijdstippen en later in de maanden juni of juli (als de kleiweg op de Meerndijk berijdbaar was) per wagen éénmaal 's jaars door dijkgraaf en heemraden met de kameraar gevoerd. Deze inspecties betroffen niet alleen de hoedanigheid van de dijk als waterkering, er werd ook gekeken naar de zich daarop bevindende kleiweg. Deze weg behoorde door de bezitter van het gebruiksrecht van de Meerndijk of diens pachter te worden geëffend, waarbij de vaak diepe karresporen moesten worden opgevuld. Voorts diende de rijbaan tot voldoende breedte te worden vrijgehouden van opgaande beplantingen.

Door het ontbreken van duidelijke en schriftelijk vastgelegde voorschriften ten aanzien van het onderhoud van de Meerndijk ontstonden telkens problemen, niet in de laatste plaats door de 'troubles' (oorlogsomstandigheden). Het heemraadschap van de Bijleveld en de Meerndijk kon de onwillige onderhoudsplichtigen niet beboeten of andere maatregelen treffen, zonder door de Staten van Utrecht daartoe te zijn gemachtigd met een door dezen goedgekeurde verordening of schouwbrief voor de Meerndijk.

Een waterdichte onderhoudsregeling voor de Meerndijk was niet overbodig. In het heemraadschap Heycop, voorheen genaamd de Langevliet ten oosten van de Meerndijk werd gedurende de herfst- en wintermaanden niet gemalen. Het gevolg was, dat de laaggelegen polder Heycop en het zuidelijke deel van Rosweyde dan meestal onder water kwamen te staan. De dijk kon bij aanhoudende oostenwind of zuidoostenwind, waardoor het polderwater werd opgejaagd tegen de Meerndijk, op de laagste plaatsen overlopen. In dergelijke gevallen werden de daarvoor aangewezen bewoners van de hoefslagplichtige gerechten 'bij clockeslach' opgeroepen op de dijk te verschijnen om de schade te herstellen.

In 1581 besloot de vergadering van geërfden die onder de Meerndijk ressorteerden deze te verhoefslagen (in onderhoudsvakken te verdelen) en deze verdeling schriftelijk vast te leggen. Een jaar later werden de slagen door de landmeter Jan Ruijsch en zijn assistent uitgemeten in aanwezigheid van de schouten van Zegveld, Kamerik, Linschoten (twee schouten), Kockengen, Gerverscop, Vleuten (voor de Harmelerwaard), Achthoven, Harmelen, Reyerscop en Veldhuizen. De geërfden bepaalden voorts, dat de schouten voortaan lijsten zouden inleveren van de aantallen morgens land in hun gerechten, vermoedelijk met vermelding van de namen van de gebruikers daarvan. De eerstvolgende

schouw vond plaats in augustus 1584. Het aantal hoefslagplichtige gerechten bedroeg toen 12.

In de tussentijd, te weten in 1582, hadden men van de nieuwe regeling gebruik kunnen maken, toen de Meerndijk met het oog op hoog water in de Heycopse polders moest worden voorzien van een tijdelijke kade op de kruin. In hetzelfde jaar werd de dijk verhoogd met grond uit de sloot tussen de dijk en het erlangs lopende zandvoetpad.

WISSELEND EIGENDOM VAN DE MEERNDIJK

Zoals eerder is vermeld, schonk het Land van Woerden in 1363 de 'bruucweer' van de Meerndijk met toebehoren onder bepaalde voorwaarden aan Steven van Zuylen. Dit gebruiksrecht schijnt op den duur te zijn vereenzelvigd met 'vrij eigendom'. De Meerndijk met toebehoren werd na enige tijd overlans in twee helften gesplitst en door de nakomelingen van Steven van Zuylen afzonderlijk verpacht. Dit blijkt uit een pachtovereenkomst uit 1460 tussen Melis van Zuylen van Nijvelt (als voogd over zijn zoon Jacob) en Gijsbert van der Meern. Daarbij werd de helft van de Meerndijk met toebehoren, met uitzondering van de gebouwen, voor de duur van 25 jaren verpacht voor 8 1/2 Beyerse gulden 's jaars. Of deze pachtovereenkomst alleen betrekking had op het gedeelte van de Meerndijk tussen de Meernbrug en de Nedereindseweg is niet aangegeven, maar wel waarschijnlijk.

In 1554 werd een pachtovereenkomst gesloten tussen Steven van Rossum, heer van Nijvelt en zijn erfgenamen en nakomelingen enerzijds en Claes Jacobssn. en Katrijn, diens vrouw, anderzijds voor de helft van de Meerndijk met inbegrip van de daarlangs gelegen gronden. Om te beletten, dat de wagens over de als bouwland gebruikte brede bermen van de weg zouden rijden, waren deze gedeeltelijk afgegraven. Het boerderijtje bij de 'Waey Cuyll' was eigendom van de pachter. Ook hier zal waarschijnlijk sprake zijn geweest van uitsluitend de in de toenmalige provincie Utrecht gelegen overlans helft van de Meerndijk met toebehoren. De pacht bedroeg 14 Karolusgulden per jaar. Deze overeenkomst werd ten overstaan van Acrijn Hermanssoen, schout 'aen den Ouden Rijn ende op Heycop' gesloten en door hem bezegeld.

In 1556 kwamen de twee in de provincie Utrecht gelegen helften weer in één hand. In dat jaar kocht de reeds genoemde Acrijn Hermanssoen, burger en brouwer te Utrecht – hij was ook van 1548 tot 1568 kameraar

van het heemraadschap van de Bijleveld en de Meerndijk – de oostelijke helft tussen de 'Heycoperwetering en de de Jutphaescheweg' (dit was het gedeelte tussen de Oude Rijn bij de Meernbrug en de Nedereindseweg) van Aernt van Zuylen van Nijvelt, heer tot Hoefflaecken, 'in ewigen ende staidigen vasten erfcope' voor 400 Karolusgulden. Deze helft grensde aan land van de koper in Rosweyde. Drie jaren later, in 1559, kocht Acrijn Hermanssoen de westelijke helft tussen de Oude Rijn en de Jutphaseweg (nu Nedereindseweg) van Steven van Rossum, heer van Nijvelt, voor eveneens 400 Karolusgulden. De bestaande pacht van 14 gulden 's jaars werd bestendigd. Geen van de twee koopcontracten, waarvan copieën bewaard zijn gebleven, bevatten een clause over het servituut van onderhoud van de weg op de Meerndijk. Mogelijk sprak dat volgens het gewoonterecht vanzelf: het onderhoudswerk werd in de regel verricht door de pachters.

In januari 1563 verleende Gerrit van Haerlem ten overstaan van de schout van Bijleveld, Reyerscop en Rosweyde aan Acrijn Hermanssoen een plecht (hypotheek) op de bruikweer van de helft van 13 morgen van de Meerndijk. Daarbij stond de pandgever de grond in vrij eigendom af voor 500 Karolusgulden en werd deze aan hem in erfpacht teruggegeven voor 31 gouden Karolusgulden en vijf stuiver Brabants 's jaars. Volgens deze plecht zou de totale oppervlakte van het Utrechtse deel van de Meerndijk met toebehoren 13 morgen bedragen. In deze akte was geen verschil gemaakt tussen 'bruikweer' en 'vrij eigendom'. De plecht werd in 1581 afgelost. In dat jaar kregen de erfgenamen van Acrijn Hermanssoen, die in 1569 was overleden, de eigendom van de grond weer terug. In 1582 voerde het heemraadschap onderhandelingen met deze erfgenamen over een eventuele aankoop van de Meerndijk met toebehoren. Omdat geen overeenstemming kon worden bereikt met de schuldeisers van wijlen Acrijn Hermanssoen, ging de koop niet door.

Nadat bekend werd, dat de hierboven bedoelde erfgenamen de Meerndijk met toebehoren wegens schulden publiek zouden verkopen en in de aankondigingen niet was vermeld, dat deze gronden waren belast met servituten, besloten dijkgraaf, heemraden en geërfden van de Meerndijk daartegen op te treden. In 1597 verklaarden zij alleen in te stemmen met een gerechtelijke verkoop, indien in de tekst van de biljetten alsnog de op die gronden rustende lasten en servituten zouden worden opgenomen. Deze zaak werd voorgelegd aan het Hof van Utrecht. Dit was van oordeel, dat aan de eis van het heemraadschap diende te worden voldaan. In 1598 werden de gezamenlijke geërfden, vertegenwoordigd door het heemraadschap van de Meerndijk, als hoogste bidders voor 670 Karolusgulden eigenaren van het Utrechtse deel van de Meerndijk met toebehoren ter grootte van 13 morgen.

DE VERLOREN SCHOUWBRIEF VAN 1564

In 1563 was een meningsverschil ontstaan tussen dijkgraaf en heemraden van de Bijleveld en de Meerndijk enerzijds en Acrijn Hermanssoen anderzijds over de onderhoudstoestand van de Meerndijk. Deze kwestie is vermoedelijk voortgekomen uit het feit, dat de schouw in dat jaar nauwkeuriger was gevoerd dan voorheen gebruikelijk was geweest. Acrijn Hermanssoen verzocht toen aan de Staten van Utrecht te willen bemiddelen om over deze zaak 'in vruntschappen te kunnen accorderen'.

In een bij het Hof van Utrecht in 1564 ingediende klacht door de prelaten en kapittelen van de vijf belangrijkste kerken in Utrecht, alsmede door de gewone geërfden en bewoners van Bijleveld, Reyerscop, Achthoven en Mastwijk wordt beschreven, welke gebreken waren ontstaan aan de kleiweg op de Meerndijk. Zij zezen erop, dat deze weg een heerweg was tussen Utrecht en Montfoort, Oudewater, Gouda en om-

streken.

Volgens de briefschrijvers was het Utrechtse deel van de weg in de loop van vier of vijf jaren onbruikbaar geworden. De eigenaren Steven van Rossum en Acrijn Hermanssoen hadden de weg stelselmatig versmald door sloten te graven, de bermen af te graven en deze te bepoten of te beplanten met bomen. Niet alleen het doorgaande verkeer had daar last van, ook de grondgebruikers van de op de Meerndijk uitwegende landbouwpercelen werden daardoor gehinderd. Verzocht werd de eigenaren te gelasten alles weer in de oorspronkelijke toestand terug te brengen.

In hetzelfde jaar dienden de geërfden van de landen die onder de Meerndijk ressorteerden een verzoekschrift in bij de Staten van Utrecht om een ordonnantie en schouwbrief voor de Meerndijk uit te vaardigen. Voor dit waterschapswerk was geen schriftelijk vastgelegde keur (te vergelijken met een tegenwoordige politieverordening) aanwezig. Met een dergelijke ordonnantie zouden hun dijkgraaf en heemraden de overtreders en onwilligen rechtens kunnen beboeten en zondig executeren (beslag leggen op hun bezittingen en deze gerechtelijk verkopen).

Het leek hun gewenst, dat dijkgraaf en heemraden de ingezetenen van Achthoven, Mastwijk, Linschoten, Harmelen, Kamerik en Zegveld, die van oudsher de Meerndijk onderhielden, voor de jaarlijkse schouw en ook bij dreigend gevaar van overlopen van de dijk krachtens een door de Staten uitgevaardigde verordening konden oproepen. Deze 'huislieden' volgden namelijk niet steeds de aan hun gegeven aanwijzingen op, terwijl voor die weigerachtige houding geen sancties waren gesteld. Ook zezen zij erop, dat de Meerndijk bij regenachtig weer niet zonder gevaar vanuit Holland (bedoeld zal zijn geweest Oudewater, Gouda en omstreken) met paard en wagen was te gebruiken. Voorgesteld werd iedere man die een viertel (= een vierde hoeve van 16 morgen, dus 4 morgen) land gebruikte te verplichten bij lastgeving van dijkgraaf en heemraden 'ten dijk' te verschijnen. Bij tegenspraak of belediging van dijkgraaf of heemraden zou huns inziens naar dijkrecht een boete van 5 gouden guldens kunnen worden geëist.

Voorts zouden de schouten van de hoofslagplichtige gerechten lijsten dienen op te stellen met de namen van de personen die opgeroepen konden worden. De Meerndijk zou volgens hen moeten worden verhoefslaagd naar het aantal grondgebruikers in de desbetreffende gerechten. Hierbij zij opgemerkt, dat een dergelijke verdeling zou

afwijken van de in het Sticht gebruikelijke onderhoudsregelingen voor wegen en voor voetpaden die nagenoeg steeds naar het aantal morgens per gerecht werden verhoefslaagd.

Er zijn geen aanwijzingen, dat deze schouwbrief rechtsgeldigheid heeft gekregen. Als gevolg van de onrustige tijdsomstandigheden raakte het exemplaar van het heemraadschap verloren. Overigens was de voorgestelde onderhoudsregeling uitsluitend bedoeld voor de Meerndijk. Voor het gedeelte van de Noord-IJsseldijk, dat de zuidelijke waterkering van de Bijleveldse landen vormde, waren de huislieden in de aan deze dijk grenzende polders Achthoven en Mastwijk volgens de eeuwenoude stelregel "wie water deert, die water keert" onderhoudsplichtig. Het onderhoud van de noordelijke waterkering van de Bijleveldse landen tussen de Meerndijk en de Heldam langs de zuidzijde van de Oude Rijn kwam van oudsher ten laste van de aangrenzende grondgebruikers in Veldhuizen. Dit was ook het geval met de zich daarop bevindende heerweg naar Harmelen.

DE NIEUWE SCHOUBRIEF VAN 1595

In 1583 stelde het heemraadschap een ontwerp van een nieuwe schouwbrief voor de Meerndijk op, ditmaal naar voorbeeld van de dijkbrief van de Lekdijk Bovendams. De tekst werd in hetzelfde jaar goedgekeurd door de vergadering van de geërfden. Het duurde echter tot 1595, voordat de Staten van Utrecht de schouwbrief vaststelden en de verzochte ordonnantie uitvaardigden. Er was namelijk langdurige onenigheid ontstaan over de inhoud van het ontwerp, omdat veel belanghebbenden daarvan niet op de hoogte bleken te zijn. De inwoners van Harmelen, Kamerik, Linschoten, Zegveld en anderen dienden in 1593 een bezwaarschrift in bij de Staten van Utrecht. Zij schreven, dat het concept buiten hen om was opgesteld. De schouwbrief betekende voor hen een aanmerkelijke verzwaring van de lasten in vergelijking met die, waaraan zij van oude tijden af gewend waren. Daarbij wezen zij op de Hollandse brieven van 1322 en 1363, waarin volgens hen was vastgelegd, dat zij niet belast zouden worden met meer onderhoudswerk aan de Meerndijk.

Deze argumenten werden door dijkgraaf en heemraden weerlegd. Bij de bespreking van het ontwerp in 1583 was een zeer groot aantal van de belanghebbenden in het Kapittelhuis te Utrecht aanwezig geweest. Voorts waren de brieven van 1322 en 1363 huns inziens verouderd en bovendien niet in strijd met de bepalingen van de concept-schouwbrief. In augustus 1594 vond over de concept-schouwbrief een geconvoeerde vergadering van de aan de Meerndijk dijkplichtige geërfden plaats. Na het aanbrengen van enige aanvullingen en verbeteringen, werd het nieuwe ontwerp door de vergadering aanvaard.

De schouwbrief werd in september 1595 door de Staten van Utrecht vastgesteld. Het heemraadschap van de Bijleveld en de Meerndijk werd daarbij gesplitst in een heemraadschap van de Bijleveld en een in het leven geroepen heemraadschap van de Meerndijk (Marendijk genoemd). Het eerstgenoemde heemraadschap had een college van watergraaf en vijf heemraden, dat als vanouds de zorg droeg voor de gezamenlijke afwatering. Het tweede heemraadschap met een college van dijkgraaf en zeven heemraden beheerde de Meerndijk. De watergraaf en de dijkgraaf waren dezelfde persoon, evenals vijf heemraden. Voor het heemraadschap van de Meerndijk werden twee heemraden aan het bestaande college toegevoegd. Dezen dienden te worden gekozen door de geërfden van de landen in de op die dijk gehoefslaagde gerechten buiten de Bijleveldse landen.

In de schouwbrief werd uitdrukkelijk vastgesteld, dat de bewoners van het bewesten de Meerndijk gelegen gebied van oude tijden af gehouden waren geweest deze dijk te onderhouden en dat de latere handvesten door de troebelen vermist werden. Deze ordonnantie gold

dan ook voor de inwoners en geërfden van Achthoven, Linschoten, Cattenbroek, Rapijnen, Iselveld, Schagen, Den Eng, Mastwijk, 's Gravenbroek of 's Gravensloot, Zegveld met Zegveldebroek, Kamerik Oud en Kamerik Nieuw, Kamerik Mijzijde, Houdijk, Reyerscop, St. Pietersgerecht, Harmelen, Gerverscop met de Breudijk, Haanwijk, Harmelerwaard en Veldhuizen, alle met hun buurschappen en gerechten. De geërfden en grondgebruikers van de Bijleveldse landen waren dus zowel voor de Bijleveld als voor de Meerndijk onderhoudsplichtig. De geërfden en grondgebruikers van de hierboven bedoelde gronden buiten de Bijleveldse landen waren dat – afgezien van andere onderhoudsplichten – alleen voor de Meerndijk.

De gewone schouwen zouden voortaan plaats vinden op de eerste woensdag na de eerste juni van elk jaar. In bijzondere gevallen zouden de schouwdagen door middel van biljetten des zondags bekend worden gemaakt in de kerken van Montfoort, Linschoten, Harmelen, Kamerik en Zegveld, alsmede voor de vier stadspoorten van Utrecht.

Zoals gezegd, was de Meerndijk reeds in 1581 door de daaronder ressorterende geërfden morgen-morgensgelijk over de van oudsher onderhoudsplichtige gerechten verhoefslaagd. Thans werd voorgeschreven, dat de grondgebruikers met vier of meer morgen land persoonlijk of door middel van een plaatsvervanger in opdracht van dijkgraaf en heemraden 'ten dijk' moesten komen op straffe van een boete van twaalf stuivers. De opgeroepen dienden te zijn voorzien van schoppen, spaden, bijlen, draagberries en ander gereedschap. Ook de schouten waren verplicht op de dijk te verschijnen. Zij moesten lijsten bij zich hebben met de namen van de op de dijk gekomen ingezetenen.

De grondeigenaren, die vier of meer morgen land in de onder de Meerndijk ressorterende gerechten bezaten, waren gerechtigd de vergaderingen van de geërfden bij te wonen. Aangezien de meeste en belangrijkste geërfden in de stad Utrecht woonden werd bepaald, dat de vergaderingen gehouden zouden worden in het Kapittelhuis van de Dom te Utrecht.

Kort na 1595 kochten de geërfden van de niet op de Bijleveld afwaterende gronden het onder de jaarlijkse schouw vallende gewone onderhoud van de Meerndijk af met een eenmalige betaling van 1 1/2 stuiver per morgen. Deze afkoop geschiedde met instemming van de geërfden van de Bijleveldse landen. De geërfden van de buiten de Bijleveldse landen gelegen gronden werden

daarna alleen belast met het buitengewone onderhoud, dat wil zeggen bij dreigend of plaats gehad hebbend overlopen of doorbreken van de Meerndijk.

Een voorbeeld daarvan is de doorbraak van de Meerndijk in 1624 geweest. In dat jaar werd volgens de jaarrekening van de kameraar van Bijleveld, die tevens de kameraar van de Meerndijk was, op iedere morgen lands een bijzondere omslag geheven van twee stuiver. De oppervlakte van het omslagplichtige gebied bedroeg 8975 morgen, zodat deze "uitzetting" (omslag) resulteerde in een totaalbedrag van 897 gulden 10 stuiver. De herstellkosten met inbegrip van de aanleg van een kade op de dijk bedroegen 822 gulden. De grondgebruikers moesten de penningen van de uitzetting geheel voorschieten en via de pacht-sommen verrekenen met hun grondheren.

De schouwbrief van 1595 werd in 1644 gerenoveerd en heeft dienst gedaan tot 1867. Nog in 1860 werden de dijkplichtigen aan de Meerndijk 'ten dijk geroepen'.

BESLUIT

De twee in 1595 gevormde heemraadschappen van de Bijleveld en van de Meerndijk werden in 1867 door de Staten van Utrecht weer samengevoegd tot het waterschap Bijleveld en de Meerndijk, in 1912 gewijzigd in grootwaterschap. In 1966 werd dit grootwaterschap opgeheven,

omdat de Bijleveld als gemeenschappelijke uitwateringsvliet was vervallen. Evenals in een eerder stadium de Heycopse polders dit hadden gedaan, gingen de Bijleveldse polders oostwaarts via de Leidse Rijn op het inmiddels aangelegde Amsterdam- Rijnkanaal uitwateren. De Bijleveldse polders zonder de Harmelerwaard vormden in 1966 te samen het waterschap Bijleveld. De Harmelerwaard werd ingedeeld bij het toen ingestelde waterschap Vleutensewetering. Bij de oprichting van het waterschap Leidse Rijn maakten Bijleveld en Vleutensewetering daarvan deel uit, totdat Leidse Rijn opging in het tegenwoordige hoogheemraadschap Stichtse Rijnlanden.

De Meerndijk vormt thans geen scheiding meer tussen Heycops en Bijlevelds water. Het vrijliggende zandvoetpad is lang geleden verdwenen. Alleen de boven de omgeving uitstekende weg naar Montfoort en Gouda is als een moderne provinciale weg blijven bestaan.

Literatuur en bronnen

1. A.A. Beekman, *Het dijk- en waterschapsrecht in Nederland vóór 1795 (2 delen)*, 1905 en 1907.
2. A.N. Beets, *Systematisch overzicht van de vindplaatsen van de reglementen van hoogheemraadschappen, heemraadschappen, grootwaterschappen, waterschappen, polders en veenderijen, vastgesteld, gewijzigd of ingetrokken door Provinciale Staten van Utrecht*, 1977.
3. H.J.A. Berendsen, *De genese van het landschap in het Zuiden van de provincie Utrecht*, *Utrechtse Geografische Studies nr 25*, Geografisch Instituut Rijksuniversiteit Utrecht, 1982.
4. C. Dekker, 'Afwatering en scheepvaart ten westen van de stad Utrecht tot in de 14e eeuw' in *Feestbundel D.P. Blok (1990)*.
5. S.G. van Dockum, 'Vleuten - De Meern. Meerndijk' in *Archeologische kroniek provincie Utrecht, 1992-1993*.
6. S.J. Fockema Andreae, *De uitwatering van Woerden op Rijnland en de geschiedenis der gemaakte bepalingen. Nota 1930, gevoegd bij de notulen van de Verenigde Vergadering van Rijnland van dat jaar*.
7. S.J. Fockema Andreae, 'Stein, het ontstaan van een vrije hoge heerlijkheid op de grenzen van Holland en van hare bestuursorgaan' in *Tijdschrift voor geschiedenis*, jrg. 47 (1932).
8. S.J. Fockema Andreae, *Studiën over waterschaps-geschiedenis*, dl. IV *Het Nedersticht*, 1950.
9. S.J. Fockema Andreae, *Hoogheemraadschap van Rijnland, 1934*, tweede uitgave 1982.
10. M.K.J. Gottschalk, *Stormvloed en rivieroverstromingen dl. I*, 1971.
11. E.P. Graafstal, 'Archeologisch onderzoek aan de Meerndijk' in dit tijdschrift, jaarg. 13, nr. 2 (1993).
12. *Groot Placaatboek etc. 's Lands van Utrecht (3 delen)*, 1729.
13. *Handelingen der Staten van Utrecht; zittingen 1858 en 1865*.
14. *Het Utrechts Archief (HUA), Archief van het kapittel van de Dom*, inv. nrs. 3544, 3556, 3588, 3589, 3590, 3591, 3592, 3593, 3594, 3595.
15. *Het Utrechts Archief (HUA), Civiele rechtzaken Hof van Utrecht (onder 1564)*.
16. H. van der Linden, 'Een nieuwe overheidsinstelling: het waterschap circa 1100-1400' in *Algemene geschiedenis van de Nederlanden*, deel 3 (1982).

17. Oud-Vaderlandsche rechtsbronnen.

- Rechtsbronnen der vier hoofdwaterschappen van het vasteland van Zuid-Holland. Werken der Vereeniging tot uitgaaf der bronnen van het Oud-Vaderlandsche recht*, 3e reeks, 15, 1951.
18. B.G.A. Pabst, *Handvesten voor het waterschap Bijleveld; overdruk van de bijlagen van De hydrarchia Bijleveld*, 1836.
  19. K. van Royen, 'De oudste kapittelrekening van Oudmunster uit het jaar 1295' in *Bijdragen en mededeelingen van het Historisch Genootschap, gevestigd te Utrecht*, dl. 58 (1937).
  20. J.A. Storm van Leeuwen, *Van Oude Rijn tot Leidse Rijn*, 1985.
  21. J.A. Storm van Leeuwen, 'Het raadselachtige tracé van de Meerndijk' in dit tijdschrift, jaargang 9, nr. 2 (1989).
  22. J.A. Storm van Leeuwen, 'Meerndijk, een reconstructie aan de hand van een bestek uit 1928' in dit tijdschrift, jaargang 10, nr. 4 (1990).
  23. J.A. Storm van Leeuwen, 'De afwatering van de Bijleveldse landen in de late middeleeuwen' in *Heemtijdighen*, jrg. 41 (1995).
  24. *Streekarchief Rijnstreek te Woerden; Archief van het grootwaterschap van Woerden, Inventaris anno 1886, loquet 40, nr. 6*.
  25. J.M. Verhoeff, *De oude Nederlandse maten en gewichten*, 1983.
  26. Martina van Vliet, *Het hoogheemraadschap van de Lekdijk Bovendam's*, 1961.